

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 4 Sayı: 2 Ağustos 2021

ss. 465-484

Makalenin Geliş

Tarihi

11/05/2021

Makalenin

Kabul Tarihi

09/08/2021

Yayın Tarihi

30/08/2021

OSMANLI'NIN CESUR YÜREK YALIN AYAK HABERCİLERİ

YAHUT KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE "PEYK"

Gülçin TANRIBUYURDU*

Hicran TANDOĞAN**

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca kadim medeniyetlerden günümüze değin insanoğlunun en temel gereksinimlerinden biri de iletişim ve haberleşme olmuştur. Bugünkü teknolojik ve modern halini alıncaya dek muhtelif nesnelere, araçlara ve sözcüklere yüklenen anlamlar iletişim ve haberleşmenin zeminini yapılandırmış, sonrasında gelişen teknolojinin kitle iletişim ve haberleşme araçlarına yönelik iltifatı yeni ve modern pek çok haberleşme aracını devreye sokmuş ve bugünkü formuna taşımıştır.

Modern zamanların haberleşme araçlarının şekillenmesinde geleneksel haberleşmenin önemli kodlarından birine işaret eden "posta" teşkilatlarının ayrıcalıklı öneme haiz olduğu malumdur. Zira başlangıcı, göçebe yaşantıdan yerleşik kültüre geçilen devirlere kadar uzanan posta sisteminin gelişim ve dönüşümü, uygarlık tarihine denktir. Asurlular ve Persler'den başlamak üzere Roma'da sonrasında İslamiyet'in doğuşu ile birlikte Emevi ve Abbasi Devletleri'nde de posta sistemleri kurulmuştur. Osmanlı'ya gelindiğinde kısa sürede gelişen hükümdarlık ve genişleyen sınırlar merkezle yerel arasındaki iletişimin en kısa, en hızlı ve en güvenilir sağlanabilmesi

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulcin.tanribuyurdu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9962-5171

** Yüksek Lisans Öğr., Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tandoganhicran@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8157-9899

gereğini doğurmuş Osmanlı resmî ulak sistemi dışında kalan, özellikle sultanın maiyetinde bulunup, onun haberlerini gerekli yerlere süratle bildirme vazifesine sahip özel kişiler saray bünyesinde görevlendirilmişlerdir. Bu kişilere bugünün postacısı anlamına da gelebilecek “peyk” adı verilmiştir. İlk zamanlar hızlı koşma kabiliyetleri sebebiyle bir tür "acele posta" hizmeti gören bu mesleki zümre, imparatorluğun yükseliş devirlerinden itibaren çeşitli merasimlerde solaklarla beraber "tören bölümü" vazifesini de yerine getirmişlerdir.

Osmanlı sultanının emrindeki cesur, fedakâr ve yalın ayak menzil almaları ile tarihe kaydedilen “peyk”ler ve onların klasik dönem manzum metinlerine yansıyan görüntüleri bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Gösterişli kıyafetleri, başlarına geçirdikleri külahları ve bunların tepesine takılmış ender bulunan tüylerle süslenmiş renkli sorguçları; vazifelerini layıkıyla yerine getirebilmek için ihtiyaç duydukları teber, hançer, nacak ve zilleri ile ortaya koydukları hâl ve tavırların şairlerce nasıl resmedildiğinin türlü alt başlıklar altında ele alınacağı çalışma Osmanlı topraklarına seyahat etmiş gezginlerin “peyk”lere ilişkin ayrıntılı notlarından da kesitler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Haberleşme, posta sistemi, Osmanlı, haberci, peyk, klasik Türk şiiri.

THE OTTOMAN'S 'BRAVE HEART LEAN FOOT MESSENGERS' OR "PEYK" IN CLASSICAL TURKISH POETRY

ABSTRACT

Throughout the history of mankind, one of the most basic needs of human beings from ancient civilizations until today has been communication and intercommunication. The meanings attributed to various objects, tools, and words have structured the basis of communication and intercommunication until today's technological and modern form has been established, and the compliment of the developing technology towards mass communication and communication tools has been put into use and brought many new and modern communication tools into its current form.

It is known that the "postal" organizations, which point to one of the important codes of traditional communication in shaping the communication tools of modern times, have privileged importance. Because the development and transformation of the postal system, which dates from nomadic life to the transition to settled culture, is equivalent to the history of civilization. Starting with the Assyrians and Persians, postal systems were established in the Umayyad and Abbasid States with the emergence of Islam in Rome afterward. When it came to the Ottoman Empire, the sovereignty that developed in a short time and the expanding borders created the need for the shortest, fastest, and most reliable communication between the centre and the local, and special

persons who were outside the Ottoman official messenger system, who was in charge of the sultan's entourage, and who had the duty to report his news to the necessary places, were assigned within the palace. These people were called "peyk", which can also mean today's postman. This professional group, which used to serve as a kind of "rush mail" due to their ability to run fast in the beginning, has also fulfilled the duty of "ceremonial company" together with the left-handers in various ceremonies since the rise of the empire.

The "peyks" recorded in history with their brave, self-sacrificing, and barefoot range under the command of the Ottoman sultan and their images reflected in the classical period verse texts constitute the subject of this study. This study, in which the poets portray their flamboyant clothes, the cones they wear on their heads, and their colourful crests decorated with rare feathers attached to the top of their cone; the manner and attitudes they need to fulfil their duties properly, with their halberds, daggers, knuckles, and bells, will be discussed under various sub-headings, and presents sections from the detailed notes of the travellers who have travelled to the Ottoman lands on the "peyks".

Keywords: Communication, postal service, Ottoman, messenger, peyk, classical Turkish poetry.

GİRİŞ

Dünyaya gözünü açtığı andan itibaren kendisini bir toplum içerisinde bulan ve bütün yaşamı boyunca da toplumla ilişkisini sürmek zorunda olan insanlığı için "iletişim" en tabii ve gerekli ihtiyaçlardan biri olmuştur. Bu yolda başkaca bir tecrübesi olmadığı için ilk çağlarda ses ve işaretlerle anlaşmaya çalışan insanlar; anlaşma aracı olarak dilin gelişmesi ve yazının icadıyla iletişim zincirinin ilk halkalarını da oluşturmuşlardır. Bu bağlamda, yazı icat edilmeden önceki toplumlarda haberleşmenin nasıl sağlandığına yönelik bilgiler son derece sınırlı olsa da Paleolitik Çağ olarak adlandırılan bugünden yaklaşık iki milyon yıl önce başladığı varsayılan tarih öncesi zamanlarda iletişimin, gündüz yüksek noktalarda, tepe ve ağaçların üzerinde duman veya işaretlerle; geceleri ise ateşle sağlandığı rivayet edile gelmiştir. İnsanların konuşmayı öğrenmesi yani ortak bir dil oluşturma çabaları iletişim bahsinde atılan ilk önemli adım olurken, insanlar konuşma sayesinde diğerlerinin bilgilerinden, deneyimlerinden ve dahi fikirlerinden yararlanabilme imkânını bulmuşlardır. Zaman ilerledikçe yeryüzündeki insan nüfusunun artması, mekân değişiklikleri, farklı mekânlara yayılım ve elbette devletlerin oluşması ile sosyo-politik ilişkiler özelinde de haber iletme/alma/paylaşma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böyle bir durumda insan sesinin yayılma hızı ve belirli bir yüksekliği aşamaması kadar çok uzak mesafelere de erişememe sorunuyla

karşı karşıya kalınmıştır. Bu soruna yazı da çare olmamış söylenenlerin karşı tarafa iletilebilmesi, haberleşmenin gerçekleşebilmesi aynı zamanda gizliliğin ve mahremiyetin de korunabilmesi için haber getirip götürmekle görevli kişilere ihtiyaç duyulmuştur.

Önceleri kralların emrinde posta hizmetini gören ve günlerce at üzerinde türlü tehlikelere göğüs gererek görevini yerine getiren askeri haberciler bu vazifeyi üstlenmişken ilk düzenli posta teşkilatının oluşumu, atlı ve yaya habercilerin kullanımını yaygın ve verimli hale getiren Persler dönemine rastlamaktadır. Sonraki süreçte Roma posta teşkilatının uzantıları İslamiyet'in doğuşu ile birlikte Emeviler ve Abbasilerce de kullanılmış, yeni haberleşme ve posta sistemleri geliştirilmiştir. XIII. yüzyılda Selçuklular tarafından bir nizam dâhilinde "ulak, çapar, kaasid" adı verilen resmi görevlilerce sürdürülen haberleşme sistemi, Anadolu'nun Moğollar tarafından işgaline kadar aynı düzende devam etmiştir (Özdemir, 1998: 2-5). Osmanlı'ya gelindiğinde ise; kısa sürede büyüyen ve geniş sınırlara ulaşan beyliğin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal açıdan güçlü bir haberleşme ağına sahip olması gerektiği bilinci ile güvenli, etkin ve seri haberleşme sistemleri yapılandırılmıştır. Koşucular, güvercinler ve haberci atlıları kullanan Osmanlı, kurduğu yol şebekeleri ile haberleşme ağını güçlendirmiştir (Halaçoğlu, 1995: 13).

Osmanlı, geniş sınırlara eriştiği devirlerde merkez ile taşra arasındaki irtibatı sağlıklı bir biçimde sürdürmek, devlet ile ordu haberleşmesini güvence altına alabilmek ve iletişimin kopmasına mahal vermemek için de ulaklardan ve tatarlardan¹ faydalanmıştır. Atlı posta sisteminin kurulmasıyla iyileştiren resmi ulak sisteminden farklı olarak sultan katında hususi bir yeri olan haberci "peyk" lerin tarih sahnesine çıkışı da bu dönemlere rastlamaktadır.

Sözlükte² "sâi, şatır, koşucu" manalarına gelen peyk, devrin şartlarına göre olağanüstü çabuklukları ile sultanın haberini gizlilik ve güven içerisinde taşımak ve iletmekle görevli haberci zümresinin adıdır. Osmanlı'nın ilk

¹ Ulaklar ve tatarlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Onur Özdemir (1998). *Türkiye'de Modern Posta Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi.

² "[el-feyc] (fâ'nın fethi ve yâ'nın sükûnuyla) Peyk-i Fârisî mu'arrebidir ki bir mahalden mahall-i âhere tahrîrât götüren piyâdedir; ıstılâhımızda sâ'î ta'bir olunur" Mütercim Âsım Efendi (2013). *Kâmûsu'l-Muhit Tercümesi* 1. Cilt, (Haz:/Çev: Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. / "[peyk]: Sükûn-ı yâ-yı tahtânî ile. Kâsîd ve nâme-ber. Ve şâtır manâsına da gelir" ŞU'ÜRÎ, Hasan Efendi (2019). *Ferheng-i Şu'ûrî*, (Haz: Ozan Yılmaz), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

devirlerinde yaya postacı ve muhafızlar olarak yer alan bu zümre, devletin yükseliş devrinden başlamak ve ona eşlik etmek üzere padişah alaylarının içerisinde kendilerine has gösteriş ve süsleriyle arz-ı endam eyleyen özel tören birlikleri olarak da görev yapmışlardır (Abdülaziz Bey, 1995:539). Peyklerin tam olarak hangi tarihte ortaya çıktığı bilinmese de Fatih Kanunnâmesi'nde yer alan “*Sefer-i zafer rehberim vâki oldukça rikâb-ı hümayunuma solakbaşı ve peykbaşı yürüsün*” ifadesinden, sultanın hizmetine mahsus bu yaya postacıların XV. yüzyıl ortalarında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Pakalın'ın verdiği bilgiye göre peykler; Osmanlı saray teşkilâtında, sarayın dış kısmını oluşturan ve saray haricinde oturan birün halkının müteferrik hizmet bölüklerinden biri olup padişah buyruklarını tebliğ için bulundurulmuş padişahın özel yaya habercileridir. Peyklerin mensup oldukları kuruluşun adı Peykhâne-i Hassa Ocağı olup kışlarının, bugün dahi aynı mevkide bulunan Sultanahmet Camii civarı ve yine bugün aynı adla anılan Peykhâne olduğu da ifade edilmektedir.

Pakalın, nezaretleri kapı ağasına ait olan peyklerin, büyük zâbitlerine “peykbaşı” yahut “ser-peykân-ı hassa” denildiğini, bundan sonra baş müjdecî, peykler kethüdası ve ikinci müjdecinin geldiğini yazmakta, ayrıca yüksek düzey performanslarıyla, Osmanlı saray teşkilatında uzun mesafelerde bir tür “acele posta” görevi yapan peyklerin sayılarının ise hep aynı olmayıp yüzyıllara göre farklılık gösterdiğini, XVI. yüzyılın ortalarında sayıları 40 kadar iken bu yüzyılın sonunda 80-100, XVII. yüzyılda 60, XVIII. yüzyılda ise 150 kadar olduğunu da bildirmektedir (1993:775-776).

Osmanlı'da peyk unvanını almanın, verilen görevleri yerine getirebilmek kadar meşakkatli olduğu bilinmektedir. Koşu antrenmanlarına küçük yaşlarda başladıkları bilinen Osmanlı peyklerinin, zorlu antrenman süreç ve yöntemlerinden geçtiklerine döneme kaynaklık eden seyahatnameler tanıklık etmektedir. Bu bağlamda 1573 yılında Avusturya elçilik heyeti ile birlikte Osmanlı topraklarına gelen ve burada kaldığı beş yıl içerisindeki gözlemlerini kâğıda döken Stephan Gerlach, 10 Haziran'da şahit olduğu peyk seçme sınavını güncesine şöyle kaydeder: “*10 Haziran'da iki peyk sabah erkenden buradan yola çıkarak biri Siliври'ye, diğeri ise ondan daha öteye koşarak akşam saat beş-altı dolaylarında geri döndüler. Bu 15 saat süren gidiş-dönüş 18 Alman mili uzunluğunda bir yol kat etmek demektir. Adamlar geri döndüklerinde de oturmalarına izin verilmedi, gece yansına kadar yürümeye devam ettiler ve zaman zaman da onları ayaklarından astılar. Bunu yapmazlarsa hemen öleceklerini söylediler. Koşu sırasında onlara at üstünde eşlik edenler ara sıra üzerlerine su serpiyor ve karşlarına bir engel çıkmaması için yol açıyorlarmış. Bu bir sınav sayılıyor ve peyk olarak alınacakların önce*

böyle bir denetimden geçmesi gerekiyormuş.” Gezgin, bütün bunlar yaşanırken At Meydanı'nda bir çadır kurulduğunu, davullar ve zurnalar eşliğinde gelene geçene şerbet ikram edildiğini aktarır. Daha sonra gelen iki peyke bir kişi daha eşlik ederek meydanın çevresinde hiç durmadan koşarak daireler çizdiklerini ve en sonunda üçünün birlikte paşanın huzuruna çıktıklarını, paşanın da onlara bu yetenekleri ve bir bakıma gösterileri karşısında para ve ipekli giysiler armağan ettiğini söyler. Gerlach'ın notlarına göre her yıl bir veya dört kişi böyle bir denemeden geçmektedir (2007: II/596-597).

Peykler hakkında ilk ayrıntıları veren Menavino ile Kanuni döneminde İstanbul ve Edirne peyklerinden söz açan Nicolas de Nicolay bunların İran kökenli olduklarını belirtir. XVI. ve XVII. asırda Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasındaki haberci koşucu transferinin varlığı, deneme sınavı bakımından da doğal bir etkileşimi beraberinde getirmiş olmalıdır ki Sultan Süleyman döneminde İsfahan'da bulunan Jean Chardin aynı amaçla yapılan seçme sınavına ilişkin benzer bir anekdot sunar. Chardin'in aktardığına göre koşucu -sınav görevi olarak- saraydan 6,5 km uzaklıktaki bir sütunun yanına yerleştirilen yaylardan birini alarak dönmek zorundaydı. Şah'ın gözcüsü de arkasından kontrol amacıyla koşuyordu. Aday 12 saatte 6 kez sütuna gidip gelerek yay getirmiş ve toplam 78 km kat etmişti. Chardin, bu seçme sınavına ait gözlemlerini şöyle sürdürür: “biniciler ve koşucular adaya refakat ederlerken, seyirciler koşu yolunu açık tutuyorlar, üzerine hoş kokulu sıvılar serpererek serinletiyorlar, “Allah yardımcındır!” nidalarıyla cesaretlendiriyor ve ödül sözü veriyorlardı. Seçme sınavının ardından Şah ve halkın da katıldığı büyük bir mesleğe kabul şöleni yapılıyordu” (2013:495-510).

Asırlarca hem habercilik hem muhafızlık görevini yerine getiren hem de padişah alaylarında debdebeyi arttırmak amacıyla görevlendirilen üstün yetenekli peykler, dönemin sosyal yaşantısı içerisindeki görüntüleriyle kültür tarihi kaynaklarına ve dönemin şiir metinlerine de yansımışlardır. Klasik dönem şairlerinin peyklerin vasıflarına, görev ve sorumluluklarına ithafen oluşturdukları canlı fotoğraf kareleri seyyahların tasvirleriyle daha da güçlenmekte bu bağlamda peykler, başlarında gösterişli sorguçları, bacaklarındaki zilleri, bellerindeki hançerleri ve ellerinde teberleriyle klasik dönem şiir metinlerinde olanca hızıyla koşturmakta, sultana yaraşır gösterişli halleriyle boy göstermektedirler.

1) Peykin Görevleri

Bir gezginin satır arası notlarında peyklerin ilk vazifesinin el altında olmak ve padişahın haberini hiç geciktirmeden yerine ulaştırmak olduğu yer alır. (Schweigger, 2004:184). Peykler bu şekilde bir tür “acele posta” görevi görürler

ve bu zümrenin sultanın haberini taşımaktaki çabukluklarının söz konusu edildiği beyitlerdeki peyk ile rüzgâr arasında kurulan ilişki dikkati çeker. Sevgilinin mahallesinden esen sabah rüzgârının âşığa sevgiliden haberler getiren bir postacı olduğu klişesinin “peyk” özelindeki aktarımı, şairlerin beyitlerde resmettiği tabloları daha da renklendirmiştir. Ahmedî Dîvânı'nda yer alan *Emrûn ile her taraf kılur güzer bâd-ı cenûb / Hükümün ile her nefes olur revân peyk-i şimâl* (Ahmedî Dîvânı, k. 2/12) şeklindeki beyit peyklerin bizatihi sultanın emri ve hükmü altında görevlerini ifa ettiklerini ve adeta rüzgâr gibi yorulmadan her yöne seğırttiklerini bildirirken rüzgârın hızıyla yarışan peykin beyitteki görüntüsü -tabir yerindeyse- okuyucunun başını döndürmektedir. Tâcizâde Câfer Çelebi ise *Ya'nî irürdi makdem-i şâhuñ haberlerin / Peyk-i nesîm-i subh irişüp çın seher devân* (Tâcizâde Câfer Çelebi Dîvânı, k.5/38) beyitinde peyklerin hızlı ve ayağına çabuk oluşlarını "peyk-i nesîm-i subh" tamlamasıyla zihinlere kazımaktadır. Beyitte yer alan "çın seher" ifadesi de bu yaya postacıların tan yeri henüz ağarmaya başlamışken seher vaktinde yola çıktıklarını göstermesi bakımından önemli bir zamansal vurgudur.

Peyklerin, tarih sahnesinde görünmeye başladıklarından itibaren üstlendikleri en önemli görevlerden bir diğeri “gaza haberini getirmek”tir. Söz konusu durum Câfer Çelebi'nin *Sabrumun leşkeri sındığı peyâmın getürür / Peyk-i âhum ki gelür işkuñun ordusundan* (Tâcizâde Câfer Çelebi Dîvânı, g.167/6) şeklindeki beyitinde yansımasını bulurken, Nefî, *Ne yana 'azm iderse himmet-i merdân ola hem-reh / Öñünce feth ü ikbâl ü zafer peyk-i sebük-pâyı* (Nefî Dîvânı, k. 27/54) beyitinde "ayağı çabuk" olarak nitelediği peyki, zafer ve talih habercisi olarak konumlandırır.

Peyklerin bir diğeri hizmeti, Hicaz'a giden hac kafilesinin hacdan dönüşünü padişaha müjdelemektir (Pakalın, 1993:774). Tam da bu sebeple peyk, "müjdecî" sıfatını da yüklenir ki Mecma'u'n-Nezâir'den alınan ve adı geçen şiir mecmuasında Latîfî'ye ait olarak kaydedilen *İşigünden gelür ü Ka'be selâmın getürür / Ayağı tozu ile geldi henüz peyk-i sabâ* (Köksal, 2017:145) şeklindeki beyitte peyk "Kabe selamı getiren" olmak sıfatıyla alkışlanır. Anılan müjdecilik vasfı Hicaz'ın Osmanlı saltanatından ayrılmasına değin sürmüştür.

Peykin müjdecilik vasfının söz konusu edildiği *Beñzer ol peyk-i teber-dâra sipîhr-i devvâr / 'Âşîka müjde ider irdi diyü 'id-i visâl* (Yahyâ Beg Dîvânı, k.14/7) şeklindeki beyitte, elinde teberi ile resmedilen peyk, bayram geldiğini müjdelemek üzere şiirdeki yerini almış görünmektedir. Şair, feleklerin durmadan dönüşünü peykin taşıdığı haberi bir çırpıda yerine ulaştırıp hızlıca geri dönmesi ile ilişkilendirirken, beytini peykin elindeki teber ile gökteki yeni ayın şekli arasındaki benzerlik ilgisi üzerine kurgulamıştır. Beyit aynı

zamanda Hz. Muhammed'in "Hilali (Ramazan hilalini) görünce oruca başlayınız ve hilali (Şevval hilalini) görünce bayram ediniz. Hava bulutlu olursa içinde bulunduğunuz ayı otuza tamamlayınız." (Buhârî, Savm, 5, 11; Müslim, Sıyâm, 3-4, 7-9) hadisine istinaden Ramazan ayının başlangıç ve bitişi ile bayrama erişmenin de gökte hilalin görünmesi ile anlaşılması inancını da yansıtmaktadır.

Gelibolulu Âlî ise peyk ve müjde ikilisini, klasik dönem şairlerinin şiirlerini kaleme almak ve devletliye sunmak için bayram günlerini vesile kılmaları ve bundan duydukları mutluluğu da ifade etmek üzere bir araya getirerek beytini kurgulamıştır: *Getürdi müjde-i nevrûzı peyk-i bâd-ı sabâ / Pür oldı hatt-ı 'Âlî' de hûy u hây-ı heves* (Gelibolulu Âlî Dîvânı, g.584/5). "Nevruz, sabâ peykini her yana haberci salmasa, çiçekler gaflet uykusundan uyanamazlardı" anlamındaki başka bir beyitte ise peykin, sultanın habercisi oluşuna gönderme yapılması yanında metaforik olarak "ezhâr" sözcüğüyle devrin diğer şairlerinin kastedildiği açıktır. Baharın gelişi ile toprak altındaki nebatların canlanması ve çiçeklerin açılması padişahın gelecek bir işaret yahut bir iltifatı işaret ediyor olması yönüyle hamilik geleneğinin hâkim olduğu toplumsal çerçeve için son derece önemli bir atıftır. Beyit aynı zamanda şahın haberlerinin, iletildiği şahıslar için bir uyarı, hizaya sokma, doğru yolu gösterme, yanlıştan döndürme niteliğinde olduğunun da altını çizmektedir: *Açılmazdı gözi hâb-ı 'ademden hayl-i ezhârün / Haberci salmasa peyk-i sabâyı câ-be-câ nevrûz* (Arşî Dîvânı, k.8/4)

Farsça bir sözcük olan peykin bir diğer anlamı da "maiyet, etrafta yürüyen ve dolaşan kimse"dir. Bu anlama eş olarak Abdülaziz Bey'in, peykleri "... son zamanların padişah alaylarında görkemi artıran özel tören birliklerindeki askerlerin adı" (1995:224) olarak anması; Zeki Pakalın'ın da "*Peykler bir zaman padişahların iradelerini tebliğ için istihdam edilmişlerdi. Sonradan müzeyyen elbise, sorguç ve başlarındaki taslarla saltanat şiarından addedilerek gösteriş ve debdebe maksadıyla kullanılmışlardır*" (1993:775) ifadesi peyklerin vazifelerinin gereklerinden birinin de "alaylarda şâha yaraşır şekilde boy göstermek" olduğunu işaret eder.

Karamanlı Nizâmî'nin *Hınk-ı gerdün-gerd ile seyyâreveş seyr eyleseñ / Devlet ü baht u şeref önünce olur peyk-i râh* (Karamanlı Nizâmî Dîvânı k.10/4) beyiti, alaylara atı üstünde katılan padişahın önünde olanca gösterişiyle yürüyen ve seyir güvenliğini sağlayan peyk zümresini işaret ederken Nevî-zâde Atâyî'nin *Rikâbunuñ ola sa'deyn peyk-i zer-tâcı / Mevâkibinde kevâkib ola ekall-i 'ibâd* (Nevî-zâde Atâyî Dîvânı, k.21/49) beyiti peyklerin son derece gösterişli altın sorguçlu başlıklarına göndermede bulunmaktadır.

Kültürümüzde müjdeli haber getirene “muştuluk” adı altında hediye verilmesi önemli bir gelenek olarak sürdürülmüştür. Müjdecî sıfatını da layığıyla taşıyan peyklerin haberi iletmekteki cesaretleri ve sadakatleri takdir edilmiş, yetenekleri ve başarıları altın, gümüş ya da değerli kumaşlar verilerek ödüllendirilmiştir. Mecmu‘a-i Kasâid-i Türkiyye’den alınan *Ne haber verdi ki bâğa acabâ peyk-i sabâ / Soyunup eyledi geydiklerini aña revân muştuluk* şeklindeki örnek, peyklere getirdikleri müjde karşılığında “muştuluk” verildiğini bildirirken, şafak kızılığının içerisinde görsel bir ziyafete dönüşen hilal manzarası üzerine kurgulanan bir diğer örnek bu muştuluğun kırmızı hilat olduğunu ifade etmektedir: *Viridi 'yduñ haberin 'âleme peyk-i meh-i nev / Egnine anuñ-içün viridi şafak hil'at-i al* (Karavelioğlu, 2015:746) Peyklerin, hizmetleri karşılığında müjdelik olarak altın ve gümüşle ödüllendirilmeleri de yine şiir metinlerinden öğrenilebilmektedir. *İrdi çün râ'îha-ı zülfüñ ile peyk-i nesîm / Müjde diyü semen ü gülde ne zer kodı ne sîm* (Mesihî Dîvânı g.165/1)

2) Peykin Vasıfları

Peyklerin bilinen en mühim vasıfları devrin şartları da göz önünde bulundurulduğunda olağanüstü hızlı olmalarıdır. Nitekim onların "acele posta" olarak adlandırılmalarının sebebi de budur. Peykin, akıl almaz süratinin gözün görüş gücü kapasitesinin de üstünde oluşunun ifade edildiği şu beyitteki “denize düşse eteğinin ucu dahi ıslanmaz” şeklindeki vurgu peykin söz konusu vasfını daha da güçlendirmektedir. *Gelmez gözüme peyk-i hayâlün gibi çâlâk / Deryâlara düşse ser-i dâmânı nem olmaz* (Nev'îzâde Atâyî Dîvânı, g.100/2).

Dönemin kültür kaynaklarından olan seyahatnâmelerde de peyklerin sürati sıklıkla konu edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devri İstanbul'u ve sosyal yaşamına dair gözlemlerini güçlü betimlemelerle sunan Nicolas de Nicolay peyklerin süratine şöyle tanıklık eder: "Türkiye'de iyi bir atın alacağı mesafe kadar yol kat ederlerdi. Aceleleri olduğunda Kostantinopolis'ten Edirne'ye iki gün ve iki gecede gidip dönerlerdi" (2014:210).

Nedîm'in *Yine peyk-i ferah mahmîz urup şeb-dîz-i akdâma / Ferâz-ı çarha varınca şitâbân oldu bir günde* (Nedîm Dîvânı, kıt.33/3) şeklindeki beyiti, Nicolay'ın sözlerinin adeta manzum formdaki ifadesi gibidir.

Peyklerin koşarak kat ettiği mesafe ve süratleri göz önüne alındığında fiziken yüksek dayanıklılık gerektiren bir mesleği icra ettikleri ortadadır. Peyk seçim sınavındaki zorlu etapları aşabilen zayıf, genç ve çevik kişiler arasından seçilen bu habercilerin, uzun mesafelerde gösterdikleri performans ve dayanıklılıklarıyla ilgili olarak kaynaklar ilginç bir söylentiye yer vermektedir. Bu söylenti peyklerin gençliklerinde dalaklarını aldıkları fakat bu durumun

kimseye söylenmeyip gizli tutulduğu yönündedir. Nicolas de Nicolay, sadece duyduklarını aktardığını, kendi gözüyle görmediğini nitekim bu durumun doğru olup olmadığını sınamakla da uğraşmadığını dile getirir. Fakat bu belirsizliğe rağmen "Kostantinopolis'te konuştuğum birçok kişi bana bunu aktardı. Ayrıca Beyazid döneminde, genç yaşında sarayda esir olarak yaşayan Cenevizli Giovan Antonio Menavino da aynı şeyi söyler" diye ilave eder (2014:208). Aynı gezgin, peyklerin varacakları yere ulaştıklarında -bu ya bir kent, ya da bir kasaba olurdu- konaklama amaçlı kullanılan ve büyük bir tahıl ambarı veya samanlığa benzeyen kervansaraylarda konakladıklarını aktarır (2014:210). Sevgili iltifat etmediği için gönlü mamur olmayan Zâtî'nin âh peykinin feleğin zaviyesinde konakladığını ifade ettiği beyiti, türlü zorluklara katlanarak uzun mesafeler kat eden peyklerin yollar üzerinde kurulmuş "menzil"lerde³ geceyi geçirmeleri geleneğine işaretle söylenmiş olmalıdır: *Kılmadıñ gönlüm 'imâret subh olunca her gice / Peyk-i âh ey meh zevâyâ-yı felek mihmânıdur* (Zâtî Divânı, g. 270/3).

Gece gündüz demeden olanca hızlarıyla şahın haberlerini ulaştırmaya çalışan peykler, özellikle geceleri önlerine çıkan tehlikelerle baş edebilecek cesur ve babayiğit kimselerden seçilmişlerdir. Mesihî'nin "sevgiliden ayrı olmak yetmezmiş gibi bir de üstüne sen mi geldin diye gece ecel peyki ile can hıraş cebelleştik" anlamındaki beyiti peyklerin gerektiğinde ölümüne mücadeleyi göze alabilecek tipler olduğunun altını çizmektedir. *Firâk-ı yâr var iken yine geldün diyü sen de / Gice peyk-i ecele cân çekişdük hayli ceng itdi*" (Mesihî Divânı, kıt.16/2) Sadece tehlike karşısında değil müsabaka esnasında da başını ortaya koyacak bir cesarete ve kararlığa sahip peykler, ok talimi yapılan meydanlarda hedef olarak külah dikildiğinin anlaşıldığı şu beyitte şairin, sevgilisinin ilgisine mazhar olabilmek için, herkes külah dikip⁴ nişan alırken hedef olarak başını dikmeyi tasavvur ettiği bir kompozisyonun içerisine dâhil edilmiştir: *Halk meydânda küleh dikse segirdüp peyk-i dil / Ser diker kim ol kemân-ebri nişân-ı tîr ide* (Ahmed Paşa Divânı, g.283/4).

Peyklerin önemli vasıflarından biri de padişah alaylarında gösterişi arttırmak üzere hal, tavır ve görünüşleriyle izleyenlere adeta görsel bir şölen yaşatmalarıdır. Bu bağlamda Revânî, *Sahrâ-yı kadrüñüñ iremez intihâsına / Peyk-i zamâne ger ura bin yıl dahı şeleng* (Revânî Divânı, k. 14/17) diyerek peykleri sıçrayışlarıyla estetik bir öge olarak sunarken, Ahmedî "demir ayaklı"

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu (1981). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, C.II, ss.123-132.

⁴ Külah Ok Atma: Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Atilla Şentürk, "Okçuluk Tarihine Yeni Bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri",

olarak nitelediği peyklerin, çıplak ayak üzerindeki hareketlerini bir pergelin dönüşüne teşbih eder. Beyitte söz konusu edilen “demir ayaklı” olma hâli peyklerin yalınayak koşmaları ve bunun sonucunda ayak tabanlarında çok sert bir tabaka oluşması ve bu nedenle kimi zaman tabanlarına at nalları vuruyor olmaları sebebiyledir. *Gerçi pergâr-sıfat olubanuñ âhen-pây / Yürür ol dâyireye iremedi peyk-i hayâl* (Ahmedî Divânı, k. 1/13).

Peyklerin ok atmadaki hünerlerinin dile getirildiği bir beyitte bu zümreye ait bir vasıf daha okuyucuya sunulmuş olur. Atilla Şentürk eski şiirde “meydân” kelimesinin geçtiği beyitlerin önemli bir kısmında savaş, güreş türünden spor müsabakaları ve yarışlar gibi çekişmeli konuların söz konusu edildiğini ve bu gösterilerin halkın kalabalık olduğu meydanlar ve pazar yerlerinde düzenlenip rakibini geçme, alt edip yenme odağında şekillendiğini söylemektedir ki söz konusu beyitte yer alan ifadeler de bütünüyle aynı yöndedir ve adeta Okmeydanı’nda yapılacak bir düelloya çağrıdır (2015:96): *Peyk-i âhumla yarışmak ister iseñ iy sabâ / Gâfil olma kim virür bir ok atım meydân saña* (Revânî Divânı, g. 6/4).

Osmanlı’da sultanın ve yüksek kademedeki devletlilerin hizmetindekiler ve koruyucuları gibi peykler de Habeşliler’den seçilmişlerdir. Bu bağlamda peyklerin tanımlayıcı vasıflarından biri de esmer ten rengine sahip olmalarıdır. Şiir metinlerinde peykin ten rengine ilişkin olarak yer alan “peyk-i hindû” ve “peyk-i habeşî” terkipleri estetik imajlar yaratılmasına vesile olmuştur. Menekşeyi Habeşî bir peyk olarak hayal eden Câfer Çelebi; “menekşe eğer yürümeye imkân bulabilseydi Habeşli bir peyk gibi padişahın atının yanı sıra giderdi” anlamındaki beyitte menekşenin rengi ile peykin ten rengi arasındaki benzerlik ilgisinden yola çıkmış aynı zamanda peyklerin üstlerine giydikleri koyu renkli elbiseye de göndermede bulunmuştur. Menekşenin yapraklarının açıklığı peykin koşarken havalanıp uçuşan eteğini de zihinlerde canlandırmaktadır. *Peyk-i Habeşî gibi rikâbınca yüriye / Kudret bula ger itmege reftârı benefşe* (T. Câfer Çelebi Divânı, k.17/37)

3) Peykin Giyim-Kuşamı

Osmanlı sultanının yaya habercileri olan peyklerin giyim kuşamına dair ilk göze çarpan unsur şüphesiz ki gösterişli külahlardır. Bu külahlar ince altın yıldızlarla bezenmiş olup uzun ve sivridir (Abdülaziz Bey, 1995:539; Pakalın, 1993:775). *O pâdşâh-i mu'azzam ki kurs-i mihr ü mehi/Sezâdur itse felek tâc-ı peyk-i zer-külehi tar* (Arpaemini-zâde Sâmî Divânı, 52/VII) şeklindeki beyit gökyüzündeki güneş ve ayın ışıklı ve parlak görünüşleri eşliğinde peyklerin altın işlemeli başlıklarına işaret etmektedir.

Altın yıldızlar ve değerli taşlarla süslenen bu külahları bu denli gösterişli yapan şey tepesine takılmış, ender bulunan tüylerle süslenmiş renkli sorguçlarıdır. Reşat Ekrem Koçu, pek şatafatlı, pek pitoresk kıyafetleri tamamlayan gayet makbul bir baş zineti olarak nitelediği sorguçlar bahsinde, büyük yararlılıklar gösteren kumandanlara, serdarlara padişah tarafından murassa bir sorguç gönderilmesinin, Osmanlı protokolünde büyük bir mükâfat olduğunu" söyler (1969:209).

Livâyî, *'İzz ü şerefle der-geh-i 'âlîye irmege Tâvus-ı kudsı peyk-i Hudâ yâr-i râh idi* (Livâyî Dîvânı, mus.1.2/9) derken peykin başındaki sorguçta gönderme yapmaktadır. Bilindiği üzere tâvus kuşu rengârenk gösterişli tüylere sahiptir ve alaylarda gösteriş ve debdebeyi artıran peyklerin, başlarında bu kuşların tüylerinden bulunduğu söylenir (Nicolay, 2014:206). Fakat burada şairin bahsettiği şey sadece üskûf değildir. Bir efsaneye göre "tâvus, cennette bir kuş iken şeytanın cennete girmesine âlet olmuş ve Âdem ile Havvâ'nın yasak meyveyi yemelerinden sonra cennetten çıkarılmıştır. Cennette ayakları da güzelken Allah ona "Her yanın süslü olsun ancak ayakların çıplak kalsın; ayaklarını görünce cenneti ve eski halini hatırlayıp âh et" buyurmuş ve Bâbil'e indirip ayaklarını çıplak eylemiştir" (Pala, 2004:443). Şair, öyle anlaşıyor ki sadece peykin başındaki üskûfü değil aynı zamanda peyklerin yalın ayak menzil almalarını da hatırlatmak niyetindedir. Nitekim peyklerin aldıkları haberi yalın ayak koşarak iletme hali, başka bir şairin kendini aşk dışında her şeyden soyutlayan rind meşrep tavrı içerisinde kendini başı ayağı çıplak bir aşk peyki olarak tanımladığı dizelerinde de yansımaları bulmuştur: *Bugün ser pâ-bürehne râh-ı 'ışkuñ peyk-i püyânı / Levend ü lâ'übâlî rind-i 'âlem sine-çâkem ben* (Gıynaş, 2017:2102). Yalın ayaklı bu koşucu habercilerin, alaylarda padişahın yanında boy gösterirken altın renkli çizmeler giydikleri Bâkî tarafından söz konusu edilmiştir. Şair, güneşi peykin başına taç, hilâli de ayağına çizme ederek ışıl ışıl bir peyk portresi çizmiştir: *Olur atuñ önince âsmân peyk-i cihân-peymâ / Aña hûrşid tâc-ı zer hilâl-i çarh ser-mûze* (Bâkî Dîvânı, g. 417-7)

1552 yılında, Kanuni döneminde Türklere esir düşen ve üç yıl boyunca Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın yanında çalışan bir İspanyol entelektüeli olan Pedro'nun notları peyklerin giyim-kuşamına dair ayrıntılar içerir. Pedro, kafalarında şeker külâhı biçiminde tepesi tüylü ve al kadifeden bir külâh bulunması yanında yalın ayaklı peyklerin sırtlarından diz kapaklarına kadar inen, yeşil renkte ipekten bir gömlek giydiklerini, bellerinde çerçiler gibi yürürken ses çıkaran çingiraklı gümüş bir kemer taşıdıklarını yazar (Villanon, 1964:117). İpek ve altın işlemeli bu geniş kemere kuşak denildiği ve beli üç kez dolanabilecek uzunlukta ve aynı zamanda kıymetli taşlarla süslü olduğu

da kaynakların aktardığı bilgiler arasındadır (Nicolay, 2014:206; Amicis, 1993:294). Nitekim Şühûdî'nin şu beyti söz konusu kemere işaret etmesi yönüyle önemlidir: *Râh-ı fenâyâ peyk-i gönül olmaga revân / Ey dil bülend-himmet-i merdân kemer gerek*" (Şühûdî Divançesi, g.121/3).

Nicolas de Nicolay, peykin giyim-kuşamına ilişkin olarak, boyları kısa tutulan elbiselerinin önünde yarım daire şeklinde bir cep olduğunu ve elbiselerinin arkasının dize kadar sarktığı bilgisini verirken (2014:206), Robert Mantran bu zümrenin elbiselerinin iki eteğinin önden kuşaklarına kadar açık olduğunu söyler (1993:227). Pakalın ise peyklerin eteklerinin ucunun sivri olduğunu ve bellerindeki geniş kuşağa raptedildiğini ve fazla uzun olduğu için bacalarının üzerinde kıvrım kıvrım duran şalvarları olduğunu yazar (1993 II: 774). Lâmiî'nin şu beyiti, zihinde eteği belinde bir peyk tasvirini canlandırmak üzere kâfidir: *Sıganmış kolları mîtn elinde / Kuşanmış peykveş dâmen bilinde* (Ferhâd-nâme, b.4464)

4) Peykin Donanımı

Peyk zümresi ile özdeş en mühim donanım araçları neredeyse bütün gravür ve minyatürlere de yansıyan ve kültür tarihi kaynaklarında da sözü edilen bellerindeki kemerlerinde taşıdıkları fildişi veya balık kemiğiyle süslenmiş (Nicolay, 2014:206) "hançer"leri, yine bellerinde ya da omuz başlarında taşıdıkları "nacaklar"ı ve bir ellerinde tuttıkları uzun saplı balta olarak bilinen "teberler"idir. Emrî'nin, "Bir peyk kadar hızlı (akan) ırmağın üzerine çimenlerin aksi düştü sanmayın; çimenlik, beline yeşil kınlı bir hançer bağladı" anlamındaki şu beyiti hem renk hem şekil fonksiyonun gözeterek tabiata ilişkin bir görseli peyk ve onun hançeri bağlamında sunması bakımından iddialı bir tablo çizmektedir. *Sebze 'aksin sanmañuz peyk-i revân-ı âbda / Bağladı beline yeşil kınlı bir hançer çemen* (Emrî Dîvânı, k.2/15).

Reşat Ekrem Koçu, peyk tarafından taşınan nacak veya teberlerin demir yahud ağaç bir sap üzerine takıldığını söyleyerek bir tarafının ay şeklinde öbür tarafının sivri, yahud her iki tarafının da ay şeklinde olduğunu yazar (1969:223). Gökkubbenin peyk, yeni ayın da şekli ve parlaklığı itibarıyla onun omzunda taşıdığı altın nacağı olarak hayal ettiği şu beyitte ise peyklerin padişahın önünde ya da yanı sıra yürüyüşleri aynı zamanda da seyir güvenliğini sağlamalarına gönderme yapılmıştır: *Gitse piyâde tañ mı rikâbuñda peyk-i çerh / Çigninde mâh-ı nev gibi altun nacağı var* (Karavelioğlu, 2015:649). Emrî'nin "Ey Emrî gökyüzündeki hilal sanma; ahımın peyki felek çölünde dolaşırken altın baltasını düşürmüştür" anlamındaki beyiti ise peykin dağ, tepe, çöl demeden koşarak mesafeler kat etmesine işaret ederken teberin şekline ve rengine ilişkin bir malzeme de sunmaktadır: *Mâh-ı nev sanma*

düşürmüş peyk-i âhum Emriyâ / Geşt iderken deşt-i eflâk içre bir zerrin teber
(Emrî Dîvânı g.97/5)

Peyklerin, iyi ok atıcısı oldukları ve bu meziyetlerini merasimleri renklendiren müsabakalarda sergiledikleri bilinmektedir. Dönemin manzum metinlerinden anlaşıldığına göre peyklerin taşıdığı oklar hem şaşaaı artırmak hem de haberi güvenle iletebilmek için korunmaya yardımcı bir araç olarak kullanılmaktadır. *Dil taşır dildâr kûyundan cefâ nâveklerin / Ok götürmek âdetidir peyk olanın yügrüğü*" (Hayâlî Dîvânı, g.554/2) şeklindeki beyitte peyklerin ok taşıma adetine vurgu yapılırken Zâtî'nin *Şa'sa'a sırrın su'âl itdüm ayıtdı âfitâb / Peyk-i âhun ok götürdi göke yirden bî-hisâb* (Zâtî Dîvânı, g.70/1) şeklindeki beyitinde ok taşımanın gösteriş ve debdebeye katkısının altı çizilir.

Kültürümüzde tehlikelerden, kem gözlerden yahut şeytanın şerrinden korunmak maksadıyla boyna muska/hamâyil asma geleneği ve bu yöndeki inanç ve uygulamalar malumdur. Avnî Dîvânı'nda yer alan bir beyit yukarıda anılan fonksiyonuyla peyklerin boyunlarına astıkları hamayilleri işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir. *'Avnîyâ mekr-i rakîb-i dîvi def' itsün deyü / Peyk-i âhuñ boynına takdum hamâyil şâh şâh* (Avnî Dîvânı, g.7/5)

Emanet edindikleri haberi sağ salim ulaştırmak için güvenlik tedbirleri ve her daim temkinli olmak peyklerin önceliğidir. Zira bu zümrenin ellerinde götürdükleri ucuna ayna takılı uzun çubukların kullanımı, kat edilen mesafelerde karşılaşılabilecek tehlikelere karşı önceden tedbir alabilmek maksadıyladır. Emrî, *Dâg-ı âteş-nâk ile bu şâhsâr-ı kâmetüm / Âyine konmuş çubuktur kim götürür peyk-i âh* (Emrî Dîvânı, g.430/2) beyitinde, yaralarla süslü bedenini ve uzun boyunu âh peykinin elinde götürdüğü ayna takılı uzun çubuğa benzetir. Kalenderi meşrep zümrenin ve gezginci dervişlerin nemedlerinin içinde ayna taşıdıkları ve bu aynalara bakarak elif çekip, vücutlarını dağladıkları ve aynı zamanda tıraş oldukları bilinmektedir. Beyitte şair bu estetik imajdan hareketle peyklerin gizli haber taşıdıkları zaman kılık değiştirerek derviş ya da seyyar satıcı kılığında gezindikleri (Önge, 2013:162) bilgisini de sezdirmektedir.

Peyklerin görevlerini ifâ ederken en dikkat çeken donanımları, hiç şüphesiz ki kimi zaman dizlerine, kimi zaman ayak bileklerine, kimi zaman da bellerine bağladıkları zilleridir. Koşarken doğal olarak ses çıkaran bu zillerin en önemli işlevi, padişah habercisinin gelmekte olduğunu bildirmek ve güzergâhın boşaltılmasını sağlamaktır. Bu periyodik zil seslerinin bir diğer önemli fonksiyonu ise, temponun korunabilmesinde ritim tutmaya yardımcı olmasıdır. *Nâme-i evvel-bahâr sunmaga gül şahına / Peyk-i bülbül gonçeden yanına takındı ceres*" (Hilâlî Dîvânı, g.40/6) şeklindeki beyit ilkbaharın gelişini

kutlamak üzere padişaha bir tebrik-nâme sunulması hayalinden hareketle söz konusu zillere işaret etmesi bakımından değerlidir. Beyitte söz konusu zillerin goncanın şekli ile eşleştirilen formu çan şeklinde bir görseli zihinlerde canlandırmaktadır. Hayâli'nin ise gözyaşlarını, hayal yolu peykinin belindeki zillere benzettiği şu beyiti, zillerin küçük ve çoklu yapısını ifade etmektedir. *Şâhum olalı çeşmüm peyk-i reh-i hayâlin / Bu katre katre eşküm belinde zenge benzer* (Hayâli Dîvânı, g.145/3). Bu zillerin aynı zamanda bir süs unsuru olarak kullanıldığı da şairlerce söz konusu edilmiştir. *Yâ peyk-i hindûdur bu felek zînet eyleyüp / Takdı nücûm her yañadan aña niçe zeng* (Revânî Dîvânı, k.14/5)

Seyyah Nicolay, bir elinde baltalarını tutan peyklerin diğer ellerinde ise gül suyuyla dolu küçük bir şişe bulundurduklarını ve karşılıklarına çıkan kişilere bu sudan septiklerini hatta karşılığında da onlardan birkaç kuruş para aldıklarını yazar (2014:206). Gelibolulu Âlî'nin şu beyiti peyklerin gül suyu ile dolu şişelerini çiçek kokularıyla süslenmiş bir bahar tasviri eşliğinde sunmaktadır: *Her kûşe şişe şişe şüküfeyle buldı fer / Gönderdi peyk-i bûy-ı latîfin ev ev bahar* (Gelibolulu Âlî Dîvânı, g.202/3)

Peyklerin söz konusu edilmesi gereken son teçhizatı mendilleridir. Bu mendiller, onların susuzluklarını gidermek için koşarken ağızlarına attıkları şekerlerini koymak üzere bir kese vazifesi de görmektedir. Nicolas de Nicolay, bu yetenekli habercilerin ağızlarında şekerden başka, birçok noktada delik açılmış gümüş bir bilye taşıdıklarını, bunu da ağızlarını ferah tutmak, tadının bozulmasını önlemek ve nefeslerini daha iyi kullanmak için yaptıklarını yazar (2014:206). Dolayısıyla şeker ve bilyenin sağlıklı nefes alabilmek noktasında peykler için aynı amaca hizmet ettiği ortadadır. Ayrıca nefeste hoş bir koku bırakan ve nefes açıcı özelliği olan şekerler de öyle anlaşılıyor ki bugünün mentollü ya da naneli şekerleri cinsinden olmalıdır. Cafer Çelebi, Hevesnâme'de seri hareket eden peykin aynı zamanda hoş nefesli bir haberci olduğunu söyleyerek bu duruma işaret eder: *Elâ ey bâd-ı subh-ı anber-âmiz / Berîd-i hoş-nefes peyk-i sebük-hîz* (T.Câfer Çelebi, Hevesnâme, b.3599). Nigârî ise *Bir vakt-i ferah ki peyk-i esrâr / Şehdâne sözi lebi şeker-bârşair* (Nigârî Dîvânı, mes. 841/156) beyitiyle peyklerin koşu esnasında ağızlarına şeker atma geleneğinden haber verir. Beyit aynı zamanda esrâr ve şeker sözcüklerinin birlikteliği ve kenevir tohumu anlamına gelen “şehdâne” sözcüğünün kullanımı ile esrar aldıktan sonra, esrarı dengelemek için ağza şeker atılması geleneğinin de ifadesi durumundadır.

SONUÇ

Bütün bir insanlığın, kadim medeniyetlerin, özelinde ise Osmanlı'nın gerek askeri ve siyasi gerekse sosyal ve ekonomik hayatı için haberleşme öncelikli ihtiyaçlarından biri olmuştur. XVI. yüzyıl başlarına kadar büyük oranda ulak sistemi ile sağlanan haberleşme, yaya koşucu olarak isimlendirilen ve bizzat sultanın haberini taşımakla görevli Peyk zümresinin ortaya çıkış sürecini de kapsamaktadır.

Erkân-ı bîrûn içerisinde "peyk", giyim-kuşamı, görevinin gereği olan vasıfları, çeşitli materyallerle donanımı, padişah alaylarındaki şaşaalı görüntüsü ile haberleşme geleneğinin belki de en hareketli ve renkli simasıdır. Osmanlı toplum hayatına her yönüyle tanıklık eden bir kültür hazinesi niteliğindeki Osmanlı şiiri de bu kendi kulvarında iddialı meslek zümresini söz konusu etmeden geçmemişlerdir. Peyki süslü hançeri, elindeki ışıltılı teberi, kimi zaman eteğine, kimi zaman beline, kimi zaman da bileklerine taktığı zilleri, başındaki gösterişli rengârenk üsküfû ile beyitlerinde arz-ı endâm ettiren şairler, onu akıllara durgunluk veren sürati, cesareti ve çeşitli meziyetleriyle estetik yatımlarının malzemesi kılmışlardır. Osmanlı'ya seyahat eden gezginlerin de dikkatini çekmesi ve ayrıntılı tasvirleriyle seyahatnamelerde yer alıyor oluşları sebebiyle bu çalışmada ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulan peykler bu haliyle hem seyahat eserlerinde hem de klasik şiir metinlerinde olan hızıyla koşturmakta ve asırlar öncesinden günümüzü selamlamaktadırlar.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri*, (Haz: Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

AKKUŞ, Metin (2018). *Nefî Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefidivanipdf.pdf?0>, [E.T.:20.04.2021]

AKSOYAK, İ. Hakkı (2018). *Gelibolulu Mustafa Âli Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>, [E.T.: 20.14.2021].

AMİCIS, Edmondo de (1993). *İstanbul (1874)*, (Çev: Beynun Akyavaş), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

AVŞAR, Ziya (2017). *Revânî Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>, [E.T.: 20.04.2021].

BİLGİN, Azmi (2017). *Nigarî Dîvânı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr /Eklenti/55757,nigari-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55757,nigari-divanipdf.pdf?0), [E.T.: 20.04.2021].

BOSTAN, Mehmet Hanefi (1993). "Osmanlı Devleti'nde Yol ve Haberleşme Sistemi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 82, Sayı:195, s.s: 63-67.

CAN, Ertuğrul (2005). *Şuhûdî Dîvânçesi (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

CHARDİN, Jean (2013), *Chardin Seyahatnamesi: İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673*, (Çev: Ayşe Meral), İstanbul: Kitap Yayınevi.

CHESNEAU, Jean (2013). *D'Aramon Seyahatnamesi*, (Çev: Işıl Everdi), İstanbul: Dergah Yayınları.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1977). *Yahyâ Bey Dîvânı*, İstanbul:Edebiyat Fakültesi Yayınları.

DEMİRALAY, Mehmet (2007). *Hüdayi-i Kadim (16.yy) ve Dîvânı İnceleme-Tenkidli Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

DOĞAN, Muhammed Nur (2007). *Fatih Dîvânı ve Şerhi*, İstanbul: Yelkenli Yayınları.

ERDOĞAN, Mustafa (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr /Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0), [E.T.: 20.04.2021].

ERTUĞ, Zeynep Tarım (2007). "Peyk", *İslam Ansiklopedisi*, C.34, s.s 263-264.

ERÜNSAL, İsmail (2018). *Tâcîzâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0>, [E.T.: 20.04.2021].

GERLACH, Stephan (2007). *Türkiye Günlüğü (1577-1578) 2. Cilt*, (Çev: Türkis Noyan) İstanbul: Kitap Yayınevi.

GIYNAŞ, Kamil Ali (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*, [https://ekitap.ktb.gov.tr /Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0), [E.T.: 20.04.2021].

GÜRGENDERELİ, Müberra (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>, [E.T.: 20.04.2021].

HALAÇOĞLU, Yusuf (1995). "Klasik Dönemde Osmanlılarda Haberleşme ve Yol Sistemi", *Çağını Yakalayan Osmanlı*, IRCICA, Yayma Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu, Mustafa Kaçar, ss. 13-21.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1981). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, C.II, ss.123-132.

İPEKTEN, Haluk (2020). *Karamanlı Nizâmî Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73032,karamanli-nizami-divanipdf.pdf?0>, [E.T.: 20.04.2021].

İPEKTEN, Haluk (2019). *Nailî-i Kadîm Divân*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67155,naili-i-kadim-divanipdf.pdf?0>, [E.T.: 20.04.2021].

KAHRAMAN, Bahattin (1989). *Arşî Divânı'nun Tenkidli Metni I.-II.*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

KARAKÖSE, Saadet (2017). *Nev'izâde Atâyî Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>, [E.T.:20.04.2021].

KARAVELİOĞLU, Murat A. (2015). *Mecmu'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KOÇU, Reşat Ekrem (2015), *Topkapı Sarayı*, İstanbul: Doğan Kitap.

KOÇU, Reşat Ekrem (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları.

KÖKSAL, M. Fatih (2012). "*Edirneli Nazmî, Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)*", <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0>, [E.T.: 20.04.2021].

KUTLAR, Fatma Sabiha (2017). *Arpaemînzâde Mustafâ Sâmî Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0>, [E.T.: 20.14.2021].

KURTOĞLU, Orhan (2017). *Zâtî Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0> [E.T.: 20.04.2021].

KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> [E.T.: 20.04.2021].

KÜLEKÇİ, Numan (1985). *Ganizâde Nâdirî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divânı ve Şehnamesi'nin Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

MACİT, Muhsin (2017). *Nedîm Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>, [E.T.: 20.04.2021].

MANTRAN, Robert (1993). *XVI. -XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Eren Yayıncılık.

MENAVİNO, Jean Antonio (2011). *Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: Harun Mutluay), İstanbul: Dergah Yayınları.

MENGİ, Mine (2014). *Mesîhî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/74203,mesih-divanipdf.pdf?0>, [E.T.: 20.04.2021].

MERÇİL, Erdoğan (2007). "Peyk", TDV İslam Ansiklopedisi, C.34, s.s 262-263.

MÜTERCİM Âsım Efendi (2013). *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi 1. Cilt*, (Haz:/Çev: Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

NİCOLAY, Nicolas De (2014). *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, (Çev: Şirin Tekeli, Menekşe Tokyay) İstanbul: Kitap Yayınevi.

ÖNGE, Derya (2013). *Klasik Türk Şiirinde Haberleşme*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

ÖZDEMİR, Onur (1998). *Türkiye'de Modern Posta Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.

ÖZKAT, Mustafa (2005). *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme - Tenkitli Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Mili Eğitim Basımevi.

PALA, İskender (2004). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

SARAÇ, M. Ali Yekta (2004). *Emrî Divanı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

SCHWEİGGER, Salomon (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, (Çev: Türkis Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.

SEYHAN, Köksal (2002). *Livâyî Dîvânı (Metin-İnceleme)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

ŞU'URÎ, Hasan Efendi (2019). *Ferheng-i Şu'urî*, (Haz: Ozan Yılmaz), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

TARLAN, Ali Nihat (1992). *Hayalî Bey Divânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TARLAN, Ali Nihat (1992). *Ahmed Paşa Divânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

VİLLANON, Cristobal de (2003). *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati*, (Çev: Fuad Carım), İstanbul: Güncel Yayıncılık

YAĞMUR, Bahri (1998). *Hilâlî Divânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

YAŞAR, Akdoğan(2012). *Ahmedî Divânı*, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591_ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0, [E.T.: 20.14.2021].

YILDIRAN, İbrahim (2012). "Atlı Halkın Yaya Haberci Koşucuları: Peykler ve Performansları", *Anadolu Uygarlıklarında Spor*, (Ed: İbrahim Yıldırım, Timur Gültekin), Ankara: Spor Yayınevi Kitabevi, s.s. 188-201.

https://www.academia.edu/15060058/Ok%C3%A7uluk_Tarihine_Yeni_bir_Kaynak_Olarak_Osmanl%C4%B1_%C5%9